

C. Sipkes

Heemparken en botanische collecties ...

Aanleiding tot areaalvervalsing?

met foto's van de auteur

Figuur 1 Bostulp (*Tulipa sylvestris*) op een dijk bij Spijkenisse.

Het is nu bijna 60 jaar geleden dat in ons land het eerste heempark gesticht werd, Thijssse's Hof in Bloemendaal. Daar zijn vele andere op gevolgd, en wel zo talrijk dat bijna iedere streek een grotere of kleinere collectie wilde planten heeft. Nu bedoel ik niet de kleine botanische tuinen, al of niet bij scholen. Daarvan zijn er wel enige honderden, maar meestal liggen ze binnen ommuurde ruimten, zodat ontsnappingen van daaruit niet plaats zullen hebben. Wanneer ik hier de term, Heemparken gebruik, dan bedoel ik ook niet deze kleine heemtuinen waar gewied en geschoffeld wordt, waar alles plaats heeft wat in een gewone tuin tot de normale verzorging behoort. In een heempark zal men trachten, na de gewenste planten aangebracht te hebben, deze te behouden door een bepaalde wijze van beheer, zoals maaien, plaggen steken, wegnemen van ongewenst opslag, of beter nog ze tot uitbreiding te krijgen. In het kort: men geeft een maximum aan levenskansen aan de gewenste wilde flora en dit binnen de grenzen van de aanwezige biotoop. Nu moeten we bij deze regel niet te 'orthodox' zijn. Op voedselrijke grond zoals het heempark de Wolff van de Groningse Universiteit en in het Thijsssepark van de gemeente Amstelveen is men wel eens genoodzaakt bv. paardestaarten weg te snijden, anders zou dit uit de hand lopen. Aan de Tenellaplas bij Rockanje is eens een exoot, die uit de hand liep, *Petasites spurius* met Round Up weggekreken, nadat alle andere middelen faalden. Dit middel

wordt als milieuvriendelijk aanbevolen, en het wordt ook snel afgebroken want direct na de behandeling stonden er orchideeën, bekend als zeer gevoelig voor herbiciden. Wat zich in hoofdzaak door uitstoelen vermeerderd, Lelietje-vandalen (*Convallaria majalis*), Dovenetelsoorten (*Lamium spec*), Zevenster (*Trientalis europaea*) zal zich niet zo spoedig buiten het heempark vestigen. De Bostulp (*Tulipa sylvestris*) met zijn lange uitlopers, bekend als stinseplant, heeft zich op veel groeiplaatsen verbreid. Ook soorten, die zich gemakkelijk op grote afstand uitzaaïen maken een kans. De vogels, de wind en de mens met zijn schoenen met profielzolen kunnen in veel gevallen de verspreiders zijn. En dan de mieren, waarover later.

Nu er al zo lang heemparken zijn is het wel eens goed na te gaan of er blijvende ontsnappingen zijn. Te verwachten is dit wel, als we de verspreiding nagaan van de stinseplanten, die niet alleen op hun, stinse' gebleven zijn. De Bostulp noemde ik reeds, maar ook Longenkruid (*Pulmonaria officinalis*), de Walcherse stengellose sleutelbloem (*Primula vulgaris*) en de Zevenster (*Trientalis americana*) op het Loo zijn daar voorbeelden van. Soms slaagt eerst een ontsnapping maar blijft het bij een poging.

Dit was het geval met de Echte sleutelbloem (*Primula veris*), die aan de Tenellaplas gered was van een verdwijnende groeiplaats, de laatste op Voorne. Mogelijk was deze aan de profielzolen van bezoekers op twee plaatsen in de duinen gebracht maar na enkele jaren waren ze verdwenen. Onze duinbiotoop was blijkbaar ongunstiger dan die in de Belgische duinen waar deze soort wild is. Wel bleven ze in een naburige bloemenweide, waar de grond voedselrijker is en er bij het maaïen met deze soort rekening werd gehouden.

Ontsnappers die blijven

Een blijvende ontsnapping, zo ziet het er naar uit, is die van de Turkse Lelie (*Lilium martagon*) vanaf het buiten Strypmonde in de duinen van Natuurmonumenten. Niet massaal, maar pleksgewijs en de planten waren gezond. Bepaald waarderen kan ik deze ontsnapping niet, hoe mooi deze statige plant ook is in bergweiden in de Alpen. Hij is ook wel zeer ver weg van zijn areaal. Maar dat is met de stinseplant de Boerencrocus (*Crocus tommasinianus*) uit Dalmatië ook het geval...

Verder is de Maretak (*Viscum album*) duidelijk vanuit de Tenellaplas ook buiten het heemparkgedeelte verspreid. Direct na de aanleg in 1950 werd deze met populieretakken uit Zuid-Limburg aangebracht en later werden bessen gezaaid op Meidoorn. Lang niet alle aangesmeerde bessen gaven jonge planten. Het bleek echter in de laatste jaren dat ook vogels (Lijsters, Grote Lijsters?) bessen uitgezaaid hadden want nu zijn er in enkele popels langs de Duinstraat en het Bootpad grote bossen *Viscum*, die in de zomer slecht te zien zijn door het dichte bladerdak. Ook bij Oostvoorne zit er één hoog in de popel, maar deze moet ontsnapt zijn uit de tuin van het Reigersnest waar deze op een appel gezeten heeft. Uit deze zaaierij bleek weer dat het onjuist is dat iedere boomsoort zijn eigen *Viscum*-variëteit zou hebben, wat ook bij proeven in Engeland gebleken is. In ons land zijn er *Viscums* op appel, popel (geen *Populus alba*), Acacia, Es, Esdoorn, Mispel en mogelijk nog meer soorten.

Een tweede ontsnapping, die wel blijvend zal zijn, is die van het Stinkend Nieskruid (*Helleborus foetidus*), nu niet vanuit de Tenellaplas maar, naar aangenomen kan worden, vanuit mijn tuin. De afstand is ongeveer 50 meter. Dr P. van der Aart, voormalig hoofd van het Biologisch Station meende dat deze afstand door mieren met gemak overbrugd kan zijn. Er zijn ook grote hopen van nesten van de Rode Bosmier en *Helleborus* staat bekend om zijn zaadverspreiding door mieren. De zaden hebben alle een voor mieren eetbaar ahangsel, een elaiosoom. Hegi schrijft: 'Die Pflanzen finden sich nicht selten in der Nähe von Ameisenhaufen und längst die Ameisenstrassen', wat ook hier duidelijk het geval is. Het zijn prachtige grote planten, die zich in het duinstruweel best thuis schijnen te voelen. Daar deze soort zeer giftig is, wordt deze door de konijnen gespaard. Nu is er ook een exemplaar gevonden bij Oostvoorne, op ongeveer 2 km van mijn tuin en ook ver van andere tuinen. Deze prachtige winterbloeiër wordt immers steeds meer gekweekt. In dit geval kunnen mieren geen zaad versleept hebben maar ik denk aan een vogel, (Vlaamse Gaai), die zaaddozen verspreid kan hebben. Deze *Helleborus* zal hier wel blijven. In Zuid-Limburg is hij ook eens gevonden, maar zijn areaal begint pas in Zuid-België op kalk en gaat verder zuidwaarts tot ver in

Figuur 2 Maretak (*Viscum album*) op een Canada-popel aan de Tenellaplas.

Figuur 3 Echte Sleutelbloem (*Primula veris*) van de laatste groeiplaats op Voorne gered, nu nog aan de Tenellaplas.

Figuur 4 Aapjes-Orchis (*Orchis simia*), zich uitzaaiend aan de Tenellaplas. De twee bovenste bloemen zijn: links een *O. militaris* en rechts een hybride.

Spanje. In Zuid-Duitsland bevroren de planten.

Onlangs wees mij een medewerker van het Zuid-Hollands Landschap, J. Timmerman een 16-tal forse planten van de Stengelloze Sleutelbloem (*Primula vulgaris*) in de duinen, op ongeveer 50 m afstand van de dichtsbijzijnde plek met deze soort aan de Tenellaplas, die niet anders dan van daaruit ontsnapt konden zijn. Het bleek ook dat de zaden van *Primula*'s door mieren verspreid worden (Sernander, 1906) omdat de zaadhuid wat olie bevat en er zijn in die omgeving veel Rode Bosmieren.

We hebben hier dus drie gevallen van soorten die ontsnapt zijn: één, de Turkse Lelie, vanuit een buitenplaats en twee vanuit een heempark, als mijn tuin zo genoemd kan worden. Zonder menselijk ingrijpen zouden ze hier niet geweest zijn. Ze kunnen als indringers beschouwd worden. Maar dat ik ook het geval met veel stinse- en adventiefplanten en dat is een lange lijst.

Moeten we alle heemparken en botanische collecties opdoeken omdat er wel eens ontsnappingsen plaats gehad hebben? De waarde van botanische collecties en heemparken voor de botanie en natuurbeschermingseducatie is niet gering. Er is in Londen een internationaal congres met honderden deelnemers geweest, die dit aantoonde. Er zijn soorten, die alleen nog maar in botanische tuinen voorkomen. Steeds groter wordt de liefhebberij wilde planten te kweken. Onderling ruilen is beter dan verzamelen in het wild.

We zullen dus onze heemparken moeten behouden in het belang van de natuurbescherming, ruim gezien. Urgent is echter het voorkómen van de verspreiding van niet in ons land thuishorende wilde soorten, die ten onrechte als 'veldbloemen' door zaadfirma's aangeboden worden. Ik denk aan *Phacelia tenacetifolia* (Bijenvoer), *Silene armeria* (Pekbloem), *Viscaria oculata* e.d. Andere zoals *Lupinus polyphyllus* (Vaste Lupine) in de Ardennen, de Teunisbloemen in de duinen en de *Senecio inaequidens* (Bezemkruiskruid) langs de rivieren hebben zoveel jaren standgehouden en zich uitgebreid dat zij een zeker recht op indigeniteit hebben verkregen. Evenmin als dit met onze stinseplanten het geval is, zullen we dit laatste terug kunnen schroeven.

C. Sipkes
Duinstraat 20
3235 NK Rockanje

Summary

Is 'wild gardening' undesirable by obscuring the natural area pattern of species?

Some species naturalise after escaping from botanical and amenity gardens and parks. The examples *Lilium martagon*, *Helleborus foetidus*, *Viscum album* and *Primula vulgaris* in the calcareous dunes of the SW Netherlands are discussed. It is concluded that the positive values of such gardens clearly outdo the risk of such escapes.

De zorg voor het

cultuurlandschap

Gesprek met W. F. Alleijn, coördinator van het LONL, Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer

V. de Meester-Manger Cats

Natuurbehoud en natuurbeheer beperken zich niet tot de 115.000 ha natuurreservaat en de overige 300.000 ha bos en natuurgebieden, waarvoor beheersplannen moeten worden opgesteld. Ook de ruim 2 miljoen ha cultuurlandschap vereisen verzorging en onderhoud en eventueel aanleg van de landschapselementen. Daar zijn: 10.000 ha bosjes kleiner dan 0,5 ha, 20.000 ha heggen, houtwallen en singels, 40.000 ha beplantingen langs wegen, 9 miljoen solitaire bomen waarvan ruim 1 miljoen knotbomen, 100.000 erfbeplantingen, 7.500 poelen, vennetjes, kolken e.d. (Wij kunnen er werk van maken, brochure Min. CRM, 1980).

Oorspronkelijk hadden de meeste landschapselementen praktische en economische gebruikswaarde, maar door schaalvergroting en verregaande mechanisatie in de landbouw is deze waarde merendeels weggevallen en zijn zeer veel landschapselementen verdwenen.

Sinds enkele jaren wordt er echter hard gewerkt, zowel ambachtelijk met bijl en schop als organisatorisch en beleidsmatig, om de kleine landschapselementen te behouden en daarmee het cultuurlandschap te verzorgen op een

